

מהם עדיין רושם קל, מ"מ מאחר דאין נשאר מהן רק רמז, על כן הוכיח נמי ברמז. וע"כ לקמן כשהזכיר חטא מרגלים וחטא העגל בפרשת עקב אמר בגלוי בפירוש, אבל כאן שבא לצרף כל החטאים יחד בשביל אותם שלא נשאר מהם אלא רושם בעלמא הזכיר כל החטאים יחד ברמז מפני כבודן של ישראל:

שנת תרע"ט

אלה הדברים וגו'. יש להתבונן בענין התוכחות שפתח בהן ברמז במדבר בערבה וגו' שהם במספר שבעה, כי ידוע שכחות הטומאה הם שבעה, מת ושרץ ונבילה וזיבה ונדה ויולדת וצרעת. וזהו דבש"ס קידושין (כ"ט:) דאידמי לי' האי מזיק לר' אחא כתינא דשבעה רישוותי'. ויש עוד שלשה חלוקים מהם שלדעת ר"נ בתוספתא (פ"א דשבועות) אין חייבין עליהם על ביאת מקדש, והם טומאת פרה אדומה, ומי חטאת, ופרים ושעירים הנשרפין, ושעיר המשתלח. עשרה אלו הם לעומת עשרה כחות הנפש, ששבעה הם במדות שבלב, ושלשה במוח ושכל כידוע. ונראה שמהם מסתעפין עשר האומות שנתנו לאברהם אבינו ע"ה, שבע הם שבע האומות שירשו ישראל, והשלש הן קני קניזי וקדמוני שירשו אותן עמון ומואב ושעיר. ועל כן כשפתח משרע"ה התוכחות לדור באי הארץ להישיירם ליכנס לארץ לגרש את ז' העממין רמז להם חטאים במספר שבעה לעוררם שיתקנו וידחו מהם את כחות הטומאה שבמספר שבעה כנ"ל שנשתאבו בהם ע"י שבעת סוגי החטאים:

ולפי האמור יתפרשו דברי המדרש (סי' י"ג) א"ר אחא יכולין היו ישראל לומר לו רבינו משה אנו יש בנו אחד מכל הדברים שאתה מוכיחנו וקבלנו תוכחותיך וכו', ובמת"כ הרי אנו מבני בניהם ואף על פי כן קבלנו תוכחותיך. ויש להבין מאחר שאין בהם בעצמם למה הוכיחם כל עיקר על עוונות אבותיהם. ולהנ"ל יש לומר שעוד מחמת עוונות אבותיהם נשתאבו בהם שבעה הכחות הרעים וצריכין לשרש אחריהם:

ישראל אפילו כשהם ח"ו בשפל המצב כמו שחשב אותם בלעם. וכן התוכחות ע"י משה, שאף שראה אותם ברום המעלות אף על פי כן חודר בדברי תוכחה לתוך לבם, ופעל זאת לדורות שאפילו בעלי מעלה יהי' ביכולתם לשבור את לבם בתשובה, וכדאיתא ברעיא מהימנא (זוה"ק ח"ג קנ"ג:) לאהדרא לצדיקא בתיובתא, ולא לרשיעא אלא לצדיקא וכנ"ל:

שנת תרע"ח

אלה הדברים וגו'. ברש"י לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז, מפני כבודן של ישראל. ויש להבין דבכמה מקומות הזכיר בפירוש ולא חש, ומאי שנא בכאן:

ונראה דהנה במד"ר (סי' י"ג) בפסוק יוסף עליכם ככם א"ר אחא יכולין היו ישראל לומר לו רבינו משה אנו יש בנו אחד מכל הדברים שאתה מוכיחנו וקבלנו תוכחותיך אלא שתקו לפיכך הוא אומר ככם צדיקים כיוצא בכם מקבלים תוכחות ושותקים. ויש להבין למה הוכיחם כל עיקר על הדברים שאין בידיהם. ונראה דהנה כתיב (שמות ל"ד) פוקד עון אבות על בנים ואמרו ז"ל (ברכות ז'). כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. ואם כן בא להעיר אותם שאם ח"ו יאחזו מעשה אבותיהם יתחשב כאילו הם בעצמם עשו אותם המעשים. ומ"מ כל עוד שלא אחזו מעשה אבותיהם אף אם ח"ו יאחזו לאחר זמן, עדיין אין חטא אבותיהם בידיהם בפועל אלא ברמז. וע"כ הזכירם נמי רק ברמז מפני כבודם, דאילו הזכירם בגלוי, היו מראין הדברים כאילו ברור הדבר בעיניו שיאחזו מעשה אבותיהם בידיהם, וכאילו ח"ו משתתם בהם, מה שאין זה אמת, על כן חשש לכבודם וסתם הדברים, אבל במקום שהחטא בפועל הוכיחם נמי בגלוי:

וי"ל עוד, דבהנך עוונות שהחטא שמור לדורות כמו מעשה העגל וחטא המרגלים דחשובים כמאן דאיתא, לא נמנע מלהוכיח בגלוי, אבל אותם שכבר נתכפרו אף שנשאר

כתב הספרי שתחילת הכוונה היתה ליתן להם גם את שלש הארצות האלו, אך מחמת שלא עמדו בנסיון ולא נשלמו בבחינת הדעת, נשארו שלשה כחות רעים אלה בתוקפם עד לעתיד שיזכו ישראל מחמת ביטול דעתם לה, וביותר בימי הגלות הארוכה הזאת, שאין אתנו נביא וחזוה ואין אתנו יודע עד מה, ומ"מ ישראל נמשכין אחר השי"ת ותורתו, ומחמת זה עצמו יזכו ישראל לשלימות הדעת וע"כ אז יזכו גם לשלש ארצות אלו:

ודי זה ובתרגום על דעבדו עגל דדהב. ויש להבין למה איחר כל כך להזכיר את חטא העגל שהי' מוקדם. ונראה דהנה כל הראשונים כתבו בחטא העגל שלא היתה כוונתם לצאת מתחת יד רשות השי"ת, ובכוזרי שהי' כעין (סנהדרין ס"א סוע"ב) הרואה בית ע"ז וכסבור שבהכנס"ס היא והשתחוה לה, עכ"ד. ויש להבין א"כ מה חרי האף הגדול הזה עד שביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, הלוא שוגג בע"ז מתכפר בקרבן. ונראה שעיקר החטא הי' ענין המהירות, שתיכף כשהגיעה שש ולא בא מרע"ה נקהלו על אהרן ואמרו קום עשה לנו אלהים, וחור שהוכיחם הרגוהו, ובודאי גם אהרן דיבר עמהם ולא הועיל, ועכ"פ לעשות מעשה כזה שיש עליו עוררין הי' להם להיות מתונים בישוב הדעת. וכעין שהגיד כ"ק זקיני זצללה"ה מקצק בהפרש שבין עצל למתון, שעצל הוא עצל להתיישב בדעת שלימה ובמתינות, ועושה במהירות. כך הי' ענין ישראל אז שהיו עצלים להתיישב בדעת שלימה ובמתינות, ואם כך היו עושים הי' משה בא בינתיים ולא הי' נעשה מה שנעשה. וזה שהאשימם הש"י סרו-מהר מן הדרך וגו', הרי שהקושיא עליהם הי' בדבר המהירות, וכענין שאומר הכתוב (תהלים ק"ו) מהרו שכחו מעשיו הכתוב באינך חטאים, הרי שהאשימם גם שם על מהירות, וכך היתה גם הקושיא שיש עליהם בענין העגל:

אך הנה ידוע שזריזין מקדימים למצוות, ובזוה"ק (ח"א ס"ט) בשוא גליו אתה תשבחם שבחא הוא לון אע"ג דלית ליי רשותא

ולפי האמור יתפרשו דברי הספרי הובאו ברש"י בפסוק פנו וסעו לכם ובואו הר האמורי ואל כל שכניו, הם עמון ומואב ושעיר, הרי שלולא שלחו המרגלים היו יורשין גם שלשה אלה. ויש להבין מה ענין חטא המרגלים ליקח מהם שלש ארצות אלו ולא זכינו בהן עד לעתיד. דהנה תוכחת משרע"ה בחטא המרגלים הוזכרה בכתוב שטען עליהם היות כבר עשה עמהם השי"ת נסים ונפלאות יוצאים מהיקש הטבע לגמרי, כעמוד אש וענן לעיניהם, ולמה לא יאמינו בו בדבר זה שאיננו יוצא מהיקש הטבע, שלפי השקפה אנושית יותר קל להמית את כל האמוריים בדבר ברגע אחד מלעשות נס יוצא מהיקש הטבע כעמוד אש וענן וקריעת ים סוף ומן ובאר, ולא מצינו שהשיבו אז על טענתו. וכבר דקדקנו ממה נפשך אם הי' להם מה להשיב למה לא השיבו, ואם לא היתה להם תשובה למה לא קבלו דבריו. והגדנו שדור המדבר באשר היו דור דעה הבינו ההפרש שבין הנהגת משרע"ה לבין הנהגת יהושע שאי אפשר שתהי' כל כך בנסים נגלים, ואלדד ומידד כבר התנבאו משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ (סנהדרין י"ז), א"כ הרי התשובה בצדה שאין ראוי מהנסים שבמדבר שע"י משה לירושת הארץ שע"י יהושע. אך הם לא היו יכולין להשיב כן למשרע"ה, דבש"ס סנהדרין (שם) דלא סיימו קמי משה נבואת אלדד ומידד, א"כ לא יתכן להם לבשר למשה שימות ולא יכנס לארץ. ומ"מ נחשב להם חטא, דבהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאחר שמשה אמר להם בשם ה' לעלות, הי' להם לבטל את דעתם ולומר אין לנו אלא דברי בן עמרם, כמו שהשכילו לעשות בים סוף. ובאמת שזה הי' נסיון גדול לדור דעה כמותם לבטל את דעתם, ובאם היו עושין כן היו זוכין לשלימות הדעת כענין אמרם ז"ל (ברכות ז'). במשרע"ה בשכר כי ירא מהביט זכה לותמונת ה' יביט. ומאחר שהיו זוכין לשלימות הדעת היו מדחין את שלשת כחות הטומאה שהם בשכל כנ"ל, וע"כ היו יורשין את ארץ עמון ומואב ושעיר. ועל כן שפיר

או לא יכיל מ"מ יש לו שבח על הרצון, ואם כן הם שחשבו דמצוה קא עבדו כשסברו כעין בהכנ"ס היא והשתחוו לה, שוב אין עליהם קושיא כ"כ ויש להם טענה שעשו כענין שכתוב (משלי ה') באהבתה תשגה תמיד, ולא מחמת עצלות לישוב הדעת עשו, אלא כעין זריזין מקדימין למצוות, מה גם שהיו להוטיין מאד אחר הענין האלקי, והיו שוגגין ומתכפרין בקרבן. אך י"ל שהוכיח סופו על תחילתו, שמאחר שעשו אח"כ עוד חטאים על חטאים זה מורה שלא היו כל כך להוטיין בביטול הדעת לענין האלקי, א"כ שוב נתגלה עצם חטא העגל שהי' מחמת עצלות לישוב הדעת. ועתה מובן למה איחר בהזכרת חטא העגל:

במדרש הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכתוב ספר תורה בכל לשון וכו' כש"ת אין בין ספרים לתפילין ומוזוות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון, ר"ג אומר אף הספרים לא התירו שיכתבו אלא יוגית וכו' לכך התירו שיכתבו בלשון יוגית אמר הקב"ה ראה לשונה של תורה מה חביבה שמרפאה את הלשון וכו', ר' לוי אמר מה לנו ללמוד ממקום אחר נלמוד ממקומו הרי משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים מניין ממה שקרינו בענין אלה הדברים אשר דיבר משה:

ויש להבין הלוא כמה פעמים כתוב בתורה דיבור במרע"ה עד כאן, ולמה לא מייתי לה מהתם. ועוד בעיקר הדבר מה ראי' ממה שהרי השכינה היתה מדברת מתוך גרונו: **ונראה** דהנה יש להתבונן בענין רפואת לשונות הגויים מהו. ויש לומר כי השפה של האומה היא מהותה ומעידה על תוכן לבה, כאמרם ז"ל לישנא קולמוסא דליבא, והיינו שרעת לבם תמיד רגל על לשונם, וע"כ בלשון ובשפת האומה נצפן בה כח רע מושך לרעת האומה. וכמו שהגיד כ"ק אדמו"ר הרי"ם זצלה"ה מגור על לשון צרפת שמושכת לניאוף ר"ל, עכ"ד, והטעם משום שהם מלוכלכים בזה ביותר כידוע, ע"כ לשונם

שצפונה בה מהותם מושכת לזה ביותר. אך לשונה של תורה מהפכת את הרע שבלשון ההיא לטובה, והיינו מחמת שיש צורך לתורה ללשון ההיא להסביר בה את השומע, נעשתה הלשון ההיא מחוברת לטהור ונדחה הרע מקרבה ונכנסת בה רוח טהרה, וזוהי רפואת הלשון. ובוזה הסברתי לי מה שרש"י ז"ל פירש הסברת הכתובים כמה פעמים בלשון צרפת, שלא יתכן שרש"י ז"ל לא מצא מילין בלה"ק להסביר בה את הקורא, ולפי דרכנו בכוונה עשה לטובת הכלל המדברים בלשון ההיא שתהי' רפואה קצת ללשון ההיא, כי יתכן שקודם שעשה רש"י ז"ל כך, היתה הלשון מושכת עוד יותר לרע:

וי"ל שלטעם זה ביאר מרע"ה את התורה בשבעים לשון, אף שלא הי' מדבר אלא לישראל המדברים בלה"ק, או אפילו שפת מצרים, ועכ"פ אינם נזקקים לכל שבעים לשון, אלא לכוונה זו עשה לרפא קצת את כל הלשונות לתועלת הדורות הבאים או שצפה שעתידים לגלות בין שבעים אומות, ובהכרח ישתמשו בלשוניהן:

ונראה דהא דמרע"ה שכינה מדברת מתוך גרונו, היינו דוקא הדברים בלשון הקודש כמו שכתובים בתורה, אבל הביאור בשבעים לשון בודאי לא היתה השכינה מדברת מתוך גרונו בלשון לעז. וראי' לזה ממה שאיתא ברמב"ן (פ' תשא) טעם שהלשון העברית נקראת לשון הקודש משום שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כולם בלשון ההיא נאמרו, ואם איתא שהביאור בשבעים לשון ג"כ שכינה מדברת מתוך גרונו, שוב מה יתרון בזה לעברית לקרותה לשון הקודש, אלא ודאי כדאמרן:

ומעתה י"ל דהא דמייתי ר' לוי ראי' שהתורה מרפאה את הלשון ממה, היינו ממה שדיבר וביאר את התורה בשבעים לשון, שבזה לא היתה השכינה מדברת מתוך גרונו, ואעפ"כ לא הויק לו מה שהי' כבד פה בטבע, ומוכרח לומר שהלשון והשפה נתרפאה על דרך הנ"ל, דאל"ה לא הי' נעשה לו נס בזה שיכין לדבר בשבעים לשון בלתי מטוהרים:

איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם. מנהג העולם לקרותו בניגון מגילת איכה, וכ"ק אבי אדמו"ר זצללה"ה דקדק ע"ז מדברי המדרש (איכה ריש פ"א) שלשה נתנבאו בלשון איכה וכו' משה ראה את ישראל בכבודם ושלותם, א"כ מה ענין איכה זה לקרותו בניגון איכה :

ונראה עפ"י דברי מהר"ל שפירוד הלבבות שבישראל אינו מצד חסרון אלא מצד המעלה באשר הם שכליים ואין דעתן של בני אדם שוות, עכ"ד. ויש להבין הלוא פירוד הלבבות נחשב לחטא ובית שני נחרב מחמת שנאת חנם, ואין לך חסרון גדול מזה. ונראה שהחסרון נצמח מחמת שהשתמשו במעלתם זו לענינים החומריים, ונמשכו ממנה איבה ושנאה, ובאם השתמשו במעלתם זו בענינים השכליים לא הי' נמשכים מזה כל אלה, אדרבה אמרו ז"ל (קידושין ל') את והב בסופה אהבה בסופה, ומ"מ כל החסרון נמשך מפאת המעלה שבהם :

והנה מרע"ה אמר לא אוכל לבדי שאת אתכם ה"א הרבה אתכם, וזוהי מעלתם, ובמדרש דרש המקרא עוד יותר במעלתן של ישראל, וע"כ איכה זה הוא בשלותן, אך הם השתמשו במעלתם זו לטרחות ומשאות וריבות, היינו בדברים חומריים, וזה הביא כל הגלות, א"כ איכה זה המדבר בשלותם זה עצמו נתהפך לפחזותם, ע"כ נקרא בניגון מגילת איכה המדבר בניוולם, שהרי זה נמשך מזה :

שנת תרפ"א

במד"ר זש"ה מוכיח אדם אחרי ימצא חן ממחליק לשון, ר' פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר מוכיח זה משה אדם אלו ישראל שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, מהו אחרי אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי חן ימצא זה משה וכו' מחליק לשון זה בלעם וכו'. דבר אחר מוכיח אדם אחרי וכו' אמר הקב"ה כביכול משה הוכיחני אחר ישראל והוכיח לישראל אחרי, לישראל אמר אתם חטאתם, להקב"ה אמר למה הי' יחרה אפך בעמך :

ונראה שהפירוש השני בתיבת אחרי הוסיף לומר שהוכיח כביכול את השי"ת תחילה ואח"כ הוכיח את ישראל, וכך הוא בכתוב שתיכף שנאמר לו לך רד כי שחת עמך כתיב ויחל משה וגו' למה הי' יחרה אפך בעמך וגו' ואח"כ ברדתו מן ההר אמר לישראל אתם חטאתם חטאה גדולה. והיינו דהנה אמרו ז"ל (ברכות ס"א). יצה"ר דומה לזכוב ויושב בין שני מפתחי הלב, וענין שני מפתחי הלב כי צורת הלב להיות משתוקק להתדבק למעלה כמו אש המתנועעת כלפי מעלה כמ"ש (שיה"ש ח') רשפי' רשפי אש שלהבתי', ויש בלב פתח פתוח לרשפים אלה ממטה למעלה, ועוד יש פתח שני ללב שדרך בו תבוא הארה עליונה ללב לעוררה ולהאיר לפניו את הדרך ילך בה, וכענין אמרם ז"ל (אבות פ"ו) בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרות ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, וכענין (ישעי' ל') ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו, ומחמת העוונות יש כח ביד היצה"ר לסתום את שני מפתחות אלו כאמרם ז"ל (יומא ל"ט). עבירה מטמטמת לבו של אדם, וכמ"ש (ישעי' נ"ט) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם, רמז הכתוב לסתימה כפולה, "ביניכם" היא סתימת הפתח שלא יתלהב ממטה למעלה, "לבין אלקיכם" היא סתימת הפתח שלא תיכנס בו הארה עליונה, וזוהי גמי סתימה שלא יכנסו בו דברי תוכחה, וא"כ בעוד שעוונותיו של אדם עליו קשה מאד שיקבל דברי תוכחה, לזה היתה עצת משה להוכיח כביכול את הקב"ה תחילה שלא יתרחק ויסתלק מישראל, וממילא א"א לעוונות וליצה"ר לטמטם כ"כ את הלב וקץ שם לחושך, ואח"כ בא להוכיח את ישראל : **ונראה** שזהו אמרם ז"ל ששבת הוא זמן מעותד לתשובה כנוטריקון שבת בו תשוב כי כתיב (יחזקאל מ"ו) וביום השבת יפתח וגו', ובפתיחת שערים העליונים מסתעפת פתיחה לכל מיני הסתימות, וכלהו ערקין ומתעברין מינה, ואז הלב מעותד לקבל את ההארה העליונה, וכן לקבל תוכחה, ואז נקל לבוא לתשובה :